

A rácsodálkozás a legfontosabb¹

A tömegturizmus nem túl esztétikus, könnyű kritizálni, de mégsem ez a klímaváltozás legfőbb kiváltó oka.

– Tessék, itt vannak ezek az elemlámpás nagyítók, ezek segítségével fogunk nézeledni – mondja Michał Książek, és kiszór belőlük egy maréknyit a hátizsákjából. Mindegyikre ráerősítettek egy kis piros szalagot, hogy könnyebb legyen fogni a nagyítót. Este tíz múlt. Éppen elkezdődött Wisłában a Sötétkéek Hegeyek irodalmi fesztivál keretében rendezett éjszakai séta. Książek bijóútnak nevezi a sétáit. A természet felfedezése a lényeg. De nem valami távoli vagy egzotikus természeté. Wisłában egy parkban sétáltunk. Mi, a kirándulás résztvevői és Michał is akkor láttuk életünkben először. Nem volt semmiféle előre eltervezett útvonal, sem aprólékosan kidolgozott forgatókönyv. Csak vezetőnk tapasztalata, aki megmutatta, hogyan nézzünk figyelmesen körbe, és nagyjából tudta, mit fogunk látni. Igazából egyáltalán nem is kellett mennünk, mert nagyon közel voltak, amiket nézegettünk, pár lépésre, sőt, néha karnyújtásnyira a gyülekezőhelytől.

– Kezdjük, mondjuk, ettől a fától. Ez egy tuja, egy népszerű ciprusfajta. Nézzétek meg a leveleit. Nem nagyon lesz rajtuk élőlény, mert ez a növény mérgező tujonokat tartalmaz – magyarázza Michał, mi pedig az ágakra szegezzük nagyítóba öltöztetett szemünket. Az elemlámpák megvilágították a tujaágak sűrű erdejét, amelyeken tényleg nem volt se egy árva pók, se egy légy, se semmi. Csak a zöld fluoreszkáló fraktáljai gyűlnek a szemem előtt.

Aztán arrébb megyünk szó szerint két lépést. Itt már egy hársfa van, vezetőnk javasolja, hogy szemrevételezzük mohával benőtt törzsét. Találunk pár apró bogarat, poloskát a moha a között. Michał vizet spriccel a mohára, ami dagadni kezd, és egyre nagyobb élet zajlik elemlámpás-nagyítós szemünk előtt; a mohának megnő a térfogata, újabb és újabb élőlények másznak elő szálai közül.

– Nézzétek, akár egy korallzátony – örvendezik Michał. – Igen, tényleg – válaszoljuk döbrent lelkesedéssel. Pontosan ezt a hatást várta. Olyan, mint egy elégedett tanár, aki éppen bemutatta diákjainak egy nehéz feladat megoldását.

Megyünk tovább a vörös tölgyfák felé. Michał figyelmeztet, hogy itt valamivel kevesebb élet lesz, mint az őshonos hársfán, de természetesen több, mint a tuján. Az

¹ The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe. This publication is the part of the project „RETURN TO THE FUTURE – art, culture and new media in Central Europe after the pandemic”. / A projekt a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák kormány közös támogatásával jött létre a Nemzetközi Visegrádi Alap pályázata keretében. Az Alap küldetése az, hogy elősegítse a fenntartható regionális együttműködés eszméit Közép-Európában. A fenti közlés a „Vissza a jövőbe – művészet, kultúra és új média Közép-Európában a világvárvány után” című projektum része.

<https://www.dwutygodnik.com/artykul/10153-najwazniejszy-jest-zachwyty.html>

egyik fa törzsének alján, a kéreg bordái közt észreveszünk egy szürkésen-ezüstösen csillogó galacsint. Kicsit olyan, mint egy hányavetin összegyűrt cukorpapír. Közélről már látszik, hogy egy furcsa lepke, mintha ráncos lenne.

– Figyeljétek csak meg – javasolja Michał. – Éppen most kelt ki a bábjából. Mindjárt felpumpálja a szárnyait. Engedelmesen figyeljük. – A szárnyban lévő kis csatornák megtelnek levegővel – mondja Michał, és látjuk, ahogy a lepke szárnyai egyre nagyobbak lesznek, kibontakoztatják csillogó ezüst felületüket, egyértelmű alakot öltenek, tulajdonosukhoz passzoló méretűvé válnak, aki gyűrött ezüstpapírból gyönyörű éjszakai rovarrá válik, mintha döbbszóhájaink hangjára növekedne. – Óóó – mondja valaki a szemünk láttára zajló átalakulás csodájától ámultan. – Igen, a rácsodálkozás a legfontosabb – mondja Książek. – Pontosan erről van szó, ilyen hatást akarok elérni a kirándulásaimmal.

Valóban le voltunk nyűgözve. Én talán azon csodálkoztam a legjobban, hogy mindez ilyen kevés erőfeszítésbe, energiába és időbe telt. Nem egész fél óra alatt, és úgy, hogy szinte el sem mozdultunk a helyünkről, lenyűgöző kapcsolódást éltünk át a természettel, különféle formáiban láttuk az életet, kedvet kaptunk, hogy megfigyeljük, ami mellett normális esetben közömbösen elmennénk. Michał Książek mikrofilának nevezi ezeket a gyakorlatokat.

*

Az égiek küldték az egész mikrofilájával. Mikor jelentkeztem a sétájára, már napok óta kínlódtam egy szöveggel az utazásról krízisek és a klímaváltozás idején. Olyan általános igazság-mantrák cikáztak a fejemben, hogy a repülésnek borzasztóan nagy a szén-dioxid lábnyoma, a tömegturizmus meg maga a megtestesült gonosz. Mind tudjuk ezt, de ebből még nem következik semmi. Halvány gőzöm sem volt, hogyan írjam meg, amiről úgy véltem, meg kell írnom, de közben ne váljak nevetség tárgyává, és mintha én találtam volna fel a spanyolviaszt. Mert hát hogy győzzem meg azokat, akik Balira utazgatnak, hogy érdemesebb a Mazúri-tavak partján telket venni, és közben ne bántsam meg azokat se, akiknek egyszerűen nem telik sem indonéziai nyaralásra, sem telekre, és akiknek az a legnagyobb álmuk, hogy eltöltsenek egy hetet egy meleg tengerparton, anélkül, hogy egy négy-öt fős családra kelljen mosogatniuk és mosniuk. Úgy éreztem, aknamezőre lépek, és nehéz lesz elkerülnöm a diszkriminációt, a banalitást és a nyilvánvalót, de haszontalan igazságok zátonyait.

És akkor itt egy ilyen gyöngyszem. A rácsodálkozás legtisztább formája az első jobban kinéző fa törzsén nőtt moha felett. A természet egy olyan csodája, amely van annyira figyelemre méltó, mint a naplemente a Karib-tenger egy egzotikus öblében, vagy mint egy kenyai fotószaforin figyelni a fiatal oroszlánokat. Olcsó, gyors, elérhető, egalitárius.

Igen ám, de tényleg egalitárius? Következik-e a tényből, hogy valami nem kerül sokba, és könnyen hozzáférhető, hogy mindenkinek ugyanakkora örömet okoz? Persze, számos kutatás rámutat, hogy a természettel való kapcsolódás minden bármilyen korú és bármilyen társadalmi osztályhoz tartozó emberre pozitívan hat. Azonban ma-guk az ilyen kutatások szerzői is figyelmeztetnek, hogy az eredmények következhetnek sok más egyéb változóból is, amelyeket nehéz figyelembe venni. A University of Exeter tudóscsoportja, amely 2019-ben a *Nature* hasábjain tette közzé kutatási eredményeit, amelyek rámutatnak arra, hogy kölcsönhatás van aközött, ha valaki legalább heti két órát eltölt a friss levegőn és az illető egészsége és jó közérzete között, mégis

figyelmeztetik az olvasót: „Eredményeink magyarázata lehet a tény, hogy az emberek, miközben kapcsolódnak a természettel, valamiféle fizikai aktivitást végeznek, és valószínűleg az felel a jobb közérzetért, nem önmagában a természettel való kapcsolat.” Még ennél is óvatosabbak voltak, mikor felhívták rá a figyelmet, hogy lehet, hogy az egészséges és boldog emberek egyszerűen gyakrabban járnak erdei sétákra vagy a strandra, mint a betegek és depressziósak.

Ezenkívül azt se felejtjük el, hogy a legtöbb ilyen kutatás alanyai jómódú nyugati polgárok. Mi a helyzet a dél-indiai halászokkal vagy a csádi pásztorokkal, akik, ha tetszik, ha nem, életük nagy részét a természetben élik le? És a többi sok millió vagy milliárd emberrel, akik nap mint nap az Isten szabad ege alatt dolgoznak, gyakran térdig hideg vízben állva, vagy kegyetlen napsütésben izzadva? Nekik is olyan éltető és szórakoztató a természettel való kapcsolat? Nem lenne jobbat nekik néhány óra egy puha ágyban, egy klimatizált szobában? Akinek nagyon kevés a luxus a mindennapjaiban, vagy kemény fizikai munkát végez, és csak a tévésorozatokban látja, hogy a világ másik végére utaznak emberek, ugyanúgy fog örülni egy látogatásnak a lakótelepi parkban vagy a városzéli erdőben, ami számára sokszor a szabad levegőn való szórakozás egyetlen formája, mint az, akinek egy ilyen helyen sétálni csak egy közzéték egy New York-i konferencia, a családi krétai nyaralás és a Mazúri-tavi vitorlázás között?

*

Még a hasonló társadalmi státuszú embereknek is gyökeresen eltérnek az elvárásaik a szabadidő eltöltését tekintve, illetve abban, hogy milyen körülmények között kell ezt tenni. Kiváló példa erre az a felfordulás, amely néhány napja robbant ki a varsói Gołędzinów lakótelep Visztula-menti mezőivel kapcsolatban. Trzaskowski polgármester bejelentette, hogy nemzeti parkot alakítanak ott ki. Parázs vita támadt az ismerőseim között, hogy jó ötlet-e.

Szerintem borzalmas. Ismerem azt a helyet, sőt, igazából ez az egyetlen olyan hely Varsóban, amelyet évek óta szenvedélyesen és őszintén szeretek. Talán éppen azért, mert semmi varsói nincs benne. Vannak viszont végig a Visztula prágai partja mentén üres területek, amelyeket helyenként bokrok, elvadult gyümölcsfák (valaha telkek voltak itt), fű és nyaranta mezei virágok nőnek be; köztük is itt-ott megjelennek a kerti fajok is, mint a nőszirom, a kardvirág vagy a lilium. Szemet nyugtatóan tágas a tér, az ég hatalmas kékje elterül az ember feje fölött, rengeteg a madár, a gaz, és alig van valami abból, amiből – szerintem – a városban már túlon túl sok: simára egyengetett közlekedési útvonalakból, emberekből és minden egyéb infrastruktúrából.

A város azt a tájékoztatást adta, hogy még idén kiírja az építészeti pályázatot, amely alapján először kiválasztják a projekt kivitelezőjét, majd a megtervezett infrastruktúráét. Kellenek a területre ösvények, átjárók a parkba, hidak, kilátópontok, információs táblák, és így tovább. Trzaskowski polgármester kijelentette, hogy „mindez a természet legteljesebb védelme mellett történik majd, mivel e területen az volt és lesz a legfontosabb”.

Egyáltalán nem értem, minek belepiszkálni valamibe, ami tökéletesnek tűnik. Olyan kevés az ilyen, városhoz közeli, gyakorlatilag a központ mellett fekvő hely, ahova még nem jutottak el az ember nyomai, ahol a természet visszatér saját, eredeti állapotába. A gołędzinówi mezők remek példái ennek.

*

Milyen értékesek az ilyen területek – emlékeztettek a 2020-as *ZOEpolis. Emberséges-embertelen közösséget építve* című könyv szerzői. Monika Rosińska és Agata Szydłowska a kötetet nyitó esszéjében felidéztek a nem-tervezés és a dizájn elhagyása (un-design) jelenségét. „A nedves területek és a kertészeti felügyelet elhagyása lehetővé teszi, hogy rengeteg városi növény nőjön” – írják. Idézik az építész Kasper Jakubowskit is, aki *Negyedik természet a városban* című esszéjében a német flórakutatóra, Ingo Kowarikra hivatkozva a „pusztaság természetével” dicsekedett, arról beszélt, hogy az elpusztult és agyonhasznált városi területeken maguktól, emberi beavatkozás nélkül jelennek meg növénytelepek. Kowarik és Jakubowski szerint a természet e kategóriája „a városi körülmények között dinamikusan fejlődő növényvilág legjellemzőbb formája. Eltér attól, amit biztonságos, összetett és gondozott városi zöldterületnek tartanak”.

Rosińska és Szydłowska Sissi Roselli építész is idézik: „Az [ilyen tér] természete nyugtalan, nehezebb dekódolni, mint a táj rendezett elemeit; nincsenek olyan ambíciói, hogy várossá legyen, nem egy megtervezett nyílt tér, de sokat merít ebből a függő állapotból, az esetleges és kaotikus elrendezésből, amelyet a növényi sorsában gyökeröző értelemmel nem bíró intelligencia irányít”.

Talán a káosz és a biztonság itt a kulcsszavak. Néhány, a polgármester bejelentését követően a Facebookon kibontakozott vitában a Golędzinów Nemzeti Park ötletének hívei hangsúlyozták, hogy jelenlegi állapotukban nem mindenki számára érhető el, és veszélyesnek tűnhetnek a golędzinóvi mezők. Valaki azt is írta, hogy egy városban nem kellene ennyire tervezetlen és strukturálatlan területeknek lenniük.

Azokat pedig, akik, mint például én, amellet tették le a voksukat, hogy hagyjuk meg Golędzinówot olyannak, amilyen, elitizmussal és diszkriminációval vádolták, úgy érvelvén, hogy „a normális varsóiak” nem mennek ilyen vad, rendezetlen helyekre, ahol nincsenek se rendes ösvények, se információs táblák.

És miközben óriási kétségeket kelt bennem ez a hozzáállás, mégis elgondolkodom, hogy ahhoz, hogy örülhessünk a természet ilyen vadregényes visszatérésnek, nem kellene-e ide egy kevés úgynevezett kulturális tőke, vagyis annak tudata, milyen értékes és ritka a mai világban az ilyen természet. Vagy nincs-e szükség hátszínig gyanánt egy darabkára a saját, biztonságos és jól belakott világunkból, hogy értékelni tudjuk ezt a merőben más, némiképp rendetlen és vad területet?

De mi köze mindennek ahhoz, hogy az ember a szén-dioxid-lábnyom csökkentése és a környezetvédelem jegyében mondjon le a távoli repülő utazásokról és az all inclusive nyaralásokról a hatalmas szállodákban? Azt hiszem, a hozzáférhetőség kérdése kulcsfontosságú. Amíg a kevés számú, és általában unatkozó gazdagok elfoglaltsága volt az utazás, akik így költötték el a munkásosztály kárán szerzett vagyontukat, ezek az utak nem ártottak a természetnek, mivel semmilyen jelentősebb módon nem voltak rá hatással. Egyenes arányban azzal, ahogy olcsóbb lett utazni – a drága orient expresszeket felváltották a Plackart-kocsik, az elegáns repülőjáratokat a fapadosok, ahol nem szolgálnak fel három fogást és pezsgő sem jár, a takaros kis szállodákat, ahol minden részletet kézzel faragtak az olcsó, gipszkartonból és műanyagból épült hotelek – egyre többeknek tellett is rá. A turisztikai ipar ugyanakkor elkezdte átfórnálni bolygónk arculatát. Lebetonozták a természetes strandokat, a hegyi településeken jelentősen csökkent a talajvíz szintje, mert már nemcsak a hegyi kunyhóknak és az exkluzív panzióknak kellett, hogy elegendő legyen a víz, hanem a több ezer magánzállásnak és hotelnek, illetve azoknak a vízgyűtőknak is, amelyek olyan

alacsony területeken gyártják a havat, hogy a sielés ne csak egy maréknyi kiválasztott, hanem ezrek számára váljon elérhetővé.

Kérdés, hogy mi a jobb. Ha egy szűk elit réteg felfedezheti a gyönyörű helyek vadregényes természetét, vagy ha Smithek, Kowalskik, sőt most már a Chenek és Kunarok milliói évente egy hétig nyugágyakon nyújtóztathatják vagy forró fürdőkben áztathatják munkától megfáradt testüket a tömegetturizmus eltorzult világának zsúfolt strandjain vagy szmogtól szennyezett levegőjű hegyeiben.

Manapság mindkét jelenségre látunk példát. A szűk elit réteg nem mondott le a nekik járó élvezetekről. Továbbra is rendelkezésükre állnak olyan, nehezen megközelíthető, drága és a civilizációtól érintetlen helyek, ahol a tömegektől távol pihenhettek, és nem kell a középosztály és a pórnép olcsó és nagymértékben környezetszennyező szórakozásaival élniük. Vannak, akik szegényebbek, mint ez a szűk elit, cserébe viszont jól képzettek és tudatosok, akiknek bár nincsenek olyan anyagi lehetőségeik, mint a felső tízezernek, a kulturális tőkének köszönhetően úgyszintén ki tudják használni a szépség olcsó, még nem tömegessé vált turisztikai maradványait. Mert tudják, hova kell utazni, mit kell nézni, mire kell figyelni.

Nekik szólnak az olyan attrakciók, mint a Michał Książek ajánlotta mikrofilia vagy egy stresszoldó séta a gołędzinówi vadonban. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy mások számára hozzáférhetetlenek lennének ezek a tevékenységek. Azt hiszem, bárkit lenyűgözne, ha látna egy szárnyát éppen felpumpáló ezüst-kék lepkét, vagy a Visztula-menti mezők vadregényes tájait. Mégis fontos, hova tud elutazni, és mit láthat ezen kívül.

Egyébként Stockholm-szindrómára utaló jelek figyelhetők meg abban, amikor a látszólagos önkorlátozásra trenírozott, művelt középosztály arra buzdít, hogy szeressük meg a helyi értékeket, mondjunk le a repülő utazásokról, és ücsörögjünk Suwalsczyznában vagy Roztoczban, gyönyörű, kényelmes nyaralóink teraszain, közben pedig szidják az alsóbb osztályokat a túlfogyasztásért, amelyet egy kéthetes all inclusive nyaralás testesít meg a török riviérán, fejenként kétezerért.

A tömegetturizmus nem túl esztétikus, könnyű kritizálni, de mégsem ez a klímaváltozás legfőbb kiváltó oka. Ez mindössze pillanatnyi (és tény, hogy gyakran csak látszólagos) lélegzetvételhez juttatja az embereket, akik lényegében csak fogaskerekei ennek a nagy kapitalista, folyamatosan a nyereséget hajtó gépezetnek. A természet valódi kizsákmányolását az olyan világméretű konszerneknek köszönhetjük, mint például a bányászati óriás British Petroleum vagy a Chevron, és tőlük, illetve jól fizetett, bizonyára már kizárólag természetes anyagokból épült passzív házakban élő, nulla károsanyag kibocsátású hibrid Toyotákkal közlekedő menedzsereiktől kell, hogy elinduljon az ökológiai forradalom. Ha ők nem mondanak le nyereségük egy részéről, amit a természet nagy fokú kihasználása árán szereztek, a náluk százszor szegényebb tömegeknek már egy légy sem fog jutni a park fái.

NÉMETH ORSOLYA fordítása